

THE ROLE OF FINTECH COMPANIES AND TRADITIONAL BANKS IN INCREASING FINANCIAL INCLUSION

Husnora Qayumova¹

"O'zsanoatqurilishbank" ATB Olmaliq BXM

KEYWORDS

financial inclusion, fintech companies, traditional banks, digital financial services, mobile banking, microcredit, gender inequality, open banking, financial literacy, regulatory innovation

ABSTRACT

This article examines the role of fintech companies and traditional banks in increasing financial inclusion. The study analyzes global financial inclusion indicators, examines the gender gap and examines the growth of digital financial services. The article analyzes the strategies of fintech companies and traditional banks in increasing financial inclusion, their cooperation models and comparative advantages. Barriers to financial inclusion, the impact of the COVID-19 pandemic and future trends are also discussed. The results of the study show that cooperation between fintech and banks, support of governments and innovative solutions are important factors for increasing financial inclusion.

2181-2675/© 2024 in XALQARO TADQIQOT LLC.

DOI: **10.5281/zenodo.13334235**

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Business manager, Business Managers Group, "O'zsanoatqurilishbank" ATB Olmaliq BXM, Uzbekistan

MOLIYAVIY INKLYUZIYANI OSHIRISHDA FINTECH KOMPANIYALARI VA AN'ANAVIY BANKLARNING ROLI

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:

moliyaviy inklyuziya, fintech kompaniyalari, an'anaviy banklar, raqamli moliyaviy xizmatlar, mobil banking, mikrokredit, gender tengsizligi, ochiq banking, moliyaviy savodxonlik, regulativ innovatsiyalar

ANNOTATSIYA/ АННОТАЦИЯ

Ushbu maqola moliyaviy inklyuziyani oshirishda fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning rolini o'rganadi. Tadqiqot global moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlarini tahlil qiladi, jinslar o'rtasidagi tafovutni o'rganadi va raqamli moliyaviy xizmatlarning o'sishini ko'rib chiqadi. Maqolada fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi strategiyalari, ularning hamkorlik modellari va qiyosiy afzalliklari tahlil qilinadi. Shuningdek, moliyaviy inklyuziyaga to'sqinlik qiluvchi omillar, COVID-19 pandemiyasining ta'siri va kelajak tendensiyalari muhokama qilinadi. Tadqiqot natijalari ko'rsatadiki, fintech va banklar o'rtasidagi hamkorlik, hukumatlarning qo'llab-quvvatlashi va innovatsion yechimlar moliyaviy inklyuziyani oshirishning muhim omillari hisoblanadi.

Moliyaviy inklyuziya - bu barcha shaxslar va korxonalarning foydali va arzon moliyaviy mahsulotlar va xizmatlardan foydalana olish imkoniyatidir. So'nggi o'n yillikda moliyaviy inklyuziyani oshirish global kun tartibining muhim qismiga aylandi, chunki u iqtisodiy o'sish, qashshoqlikni kamaytirish va tengsizlikni yo'q qilishning muhim omili hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va fintech kompaniyalarining paydo bo'lishi moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Shu bilan birga, an'anaviy banklar ham o'z biznes modellarini o'zgartirib, moliyaviy inklyuziyani oshirishga hissa qo'shmoqda.

Ushbu tadqiqotning maqsadi fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi rolini o'rganish va tahlil qilish.

Tadqiqot vazifalari:

- Moliyaviy inklyuziya tushunchasi va uning ahamiyatini aniqlash.
- Fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi asosiy strategiyalarini o'rganish.
- Moliyaviy inklyuziyani oshirishda fintech va banklarning hamkorlik modellarini tahlil qilish.
- Moliyaviy inklyuziyani oshirishda mavjud to'siqlarni aniqlash.
- Kelajakda moliyaviy inklyuziyani yanada oshirish uchun tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi quyidagilarda aks etadi:

- Dunyoda hali ham 1.7 milliard kishi bank hisobiga ega emas (Jahon banki, 2021).

- Raqamli texnologiyalar moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini sezilarli darajada kengaytirmoqda.
- COVID-19 pandemiyasi raqamli moliyaviy xizmatlarning ahamiyatini yanada oshirdi.
- Moliyaviy inklyuziya Barqaror rivojlanish maqsadlarining muhim tarkibiy qismidir.

Mazkur tadqiqot quyidagi metodlardan foydalangan holda olib borildi:

Adabiyotlar tahlili: Moliyaviy inklyuziya, fintech va bank sohasi bo'yicha ilmiy maqolalar, hisobotlar va kitoblar o'rganildi.

Miqdoriy ma'lumotlar tahlili: Jahon banki, Xalqaro moliya korporatsiyasi (IFC) va boshqa xalqaro tashkilotlarning statistik ma'lumotlari tahlil qilindi.

Case study: Moliyaviy inklyuziyani oshirishda muvaffaqiyatga erishgan fintech kompaniyalari va banklarning tajribasi o'rganildi.

Qiyosiy tahlil: Turli mamlakatlar va mintaqalardagi moliyaviy inklyuziya darajasi va strategiyalari taqqoslandi.

SWOT tahlil: Fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari va tahdidlari aniqlandi.

Ma'lumotlar yig'ish davri: 2015-2023 yillar. Geografik qamrov: Global miqyosda bo'lib alohida e'tibor rivojlanayotgan mamlakatlarga qaratilgan.

Moliyaviy inkluziya quyidagi ko'rsatkichlar bilan bog'liq bo'lib, mazkur maqola doirasida o'rganib chiqamiz:

1. Global moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari

Jahon bankining Global Findex ma'lumotlar bazasi asosida 1-jadvalda so'nggi yillardagi asosiy ko'rsatkichlarni ko'rishimiz mumkin:

1-jadval

Dunyo bo'yicha moliyaviy inklyuziya ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2011	2014	2017	2021
Bank hisobiga ega aholi (%)	51	62	69	76
Mobil pul hisobiga ega aholi (%)	3	2	4	11
Raqamli to'lovlardan foydalanuvchilar (%)	-	41	52	57
Kredit olgan aholi (%)	23	27	31	30
Jamg'arma qilgan aholi (%)	45	54	48	49

2. Moliyaviy inklyuziya darajasi turli mintaqalarda sezilarli farq qiladi (2-jadval):
2-jadval

Mintaqalar bo'yicha bank hisobiga ega aholi (%)

Mintaqa	2011	2021	O'zgarish
Yuqori daromadli mamlakatlar	88	95	+7
Sharqiy Osiyo va Tinch okeani	55	81	+26
Yevropa va Markaziy Osiyo	44	78	+34
Lotin Amerikasi va Karib havzasi	39	73	+34
Janubiy Osiyo	32	71	+39
Sub-Sahara Afrikasi	23	55	+32
Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika	33	44	+11

3. Jinslar o'rtasidagi tafovut

Moliyaviy inklyuziyada jinslar o'rtasidagi tafovut ham muhim masala hisoblanadi. Jinslar bo'yicha tafovutning mavjud bo'lishiga bir qancha omillar ta'sir etadi (3-jadval). Bunday omillarga quyidagilarni misol qilishimiz mumkin:

a) Ijtimoiy-madaniy omillar:

- Ayollarning moliyaviy qarorlar qabul qilishda cheklangan roli
- Ayollarning ta'lim olish imkoniyatlarining cheklanganligi
- An'anaviy gender rollari

b) Huquqiy to'siqlar:

- Ba'zi mamlakatlarda ayollarning mulk huquqining cheklanganligi
- Kredit olish uchun er-xotinning roziligini talab qiluvchi qonunlar

c) Iqtisodiy omillar:

- Ayollarning daromad darajasining pastligi
- Norasmiy sektorda bandlik

d) Moliyaviy savodxonlik:

- Ayollar orasida moliyaviy savodxonlik darajasining pastligi
- Jinslar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish bo'yicha tashabbuslari

a) Davlat siyosati:

➤ Ayollarning moliyaviy xizmatlardan foydalanishini qo'llab-quvvatlovchi qonunlar qabul qilish

- Gender tengligini ta'minlash bo'yicha milliy strategiyalar ishlab chiqish

b) Maxsus moliyaviy mahsulotlar:

- Ayollarga mo'ljallangan mikrocredit dasturlari
- Ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlovchi kreditlar

Misol: Grameen Bank (Bangladesh) ayollarga mo'ljallangan mikrocredit dasturi

orqali 9 million mijozga xizmat ko'rsatmoqda, ularning 97% ayollardir.

c) Raqamli texnologiyalardan foydalanish:

- Mobil banking xizmatlarini rivojlantirish
- Masofaviy hisob ochish imkoniyatlarini yaratish

Misol: M-Pesa (Keniya) mobil pul xizmati orqali ayollarning moliyaviy xizmatlardan foydalanish darajasi 2006 yildagi 14% dan 2021 yilga kelib 77% ga ko'tarildi.

d) Moliyaviy ta'lim dasturlari:

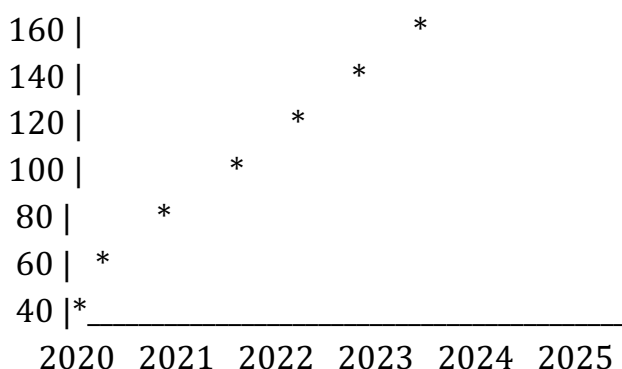
- Maktablarda moliyaviy savodxonlik kurslarini joriy etish
- Ayollarga mo'ljallangan maxsus moliyaviy ta'lim dasturlarini tashkil etish
- Jinslar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish natijasida kutilayotgan iqtisodiy

samara

McKinsey Global Institute tomonidan o'tkazilgan tadqiqotga ko'ra, agar ayollar iqtisodiyotda erkaklar bilan teng ishtirok etsa, 2025 yilga kelib global YaIMga 28 trillion dollar (yoki 26%) qo'shilishi mumkin (1-grafik).

1-Grafik

Jinslar tengligining global YaIMga ta'siri (trillion dollar)

* - Gender tengligini ta'minlash natijasida
kutilayotgan YaIM o'sishi

Jinslar o'rtasidagi tafovut turli mintaqalarda turlicha namoyon bo'ladi (3-jadval)

3-jadval

Mintaqalar bo'yicha jinslar o'rtasidagi tafovut (2021)

Mintaqa	Tafovut (%)
Yaqin Sharq va Shimoliy Afrika	13
Janubiy Osiyo	12
Sub-Sahara Afrikasi	7

Lotin Amerikasi va Karib havzasi	5
Sharqiy Osiyo va Tinch okeani	3
Yevropa va Markaziy Osiyo	1

Jinslar orasidagi tafovutning kelajak tendensiyalari:

a) Fintech yechimlarining roli:

Ayollarga yo'naltirilgan fintech ilovalarining rivojlanishi

Sun'iy intellekt asosidagi kredit skoringning gender tafovutlarini kamaytirishi

b) Ijtimoiy normalarning o'zgarishi:

Ayollarning moliyaviy mustaqilligi haqidagi ijtimoiy qarashlarning o'zgarishi

Ayollar tadbirkorligining keng targ'ib qilinishi

c) Xalqaro hamkorlikning kuchayishi:

BMT, Jahon banki va boshqa xalqaro tashkilotlarning gender tengligini ta'minlash bo'yicha dasturlarining kengayishi

Demak, moliyaviy inklyuziyada jinslar o'rtasidagi tafovutni kamaytirish nafaqat ijtimoiy adolat masalasi, balki global iqtisodiy o'sish uchun ham muhim ahamiyatga ega. Bu masalani hal qilish uchun davlat, xususiy sektor, xalqaro tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi. Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar bu yo'lda muhim vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

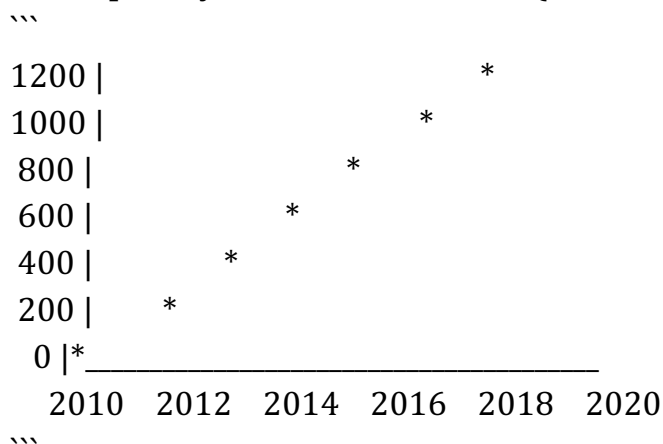
4. Raqamli moliyaviy xizmatlarning o'sishi

Raqamli moliyaviy xizmatlar moliyaviy inklyuziyani oshirishda muhim rol o'ynamoqda:

- Mobil pul hisoblarining soni 2020 yilda 1.2 milliardga yetdi (GSMA, 2021)
- 2020 yilda mobil pul operatsiyalarining umumiy qiymati 767 milliard dollarni tashkil etdi
- COVID-19 pandemiyasi davrida raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish keskin oshdi

1-grafik

Mobil pul foydalanuvchilari soni (millionlarda)

5. Moliyaviy inklyuziyaga to'sqinlik qiluvchi omillar

Global Findex 2021 hisobotiga ko'ra, bank hisobiga ega bo'lmagan aholining asosiy sabablari:

- Mablag'larning yetishmasligi (36%)
- Bank xizmatlarining qimmatligi (22%)
- Oila a'zosining bank hisobiga ega ekanligi (21%)
- Banklardan uzoqda joylashganlik (16%)
- Zarur hujjatlarning yo'qligi (13%)

6. Yangi tendensiyalar

a) Fintech kompaniyalarining o'sishi:

- 2021 yilda global fintech investitsiyalar 210 milliard dollarni tashkil etdi (KPMG, 2022)

- Rivojlanayotgan mamlakatlarda fintech ilovalaridan foydalanuvchilar soni 2025 yilga borib 1.5 milliardga yetishi kutilmoqda

b) Ochiq banking tizimlarining rivojlanishi:

- 2024 yilga kelib, ochiq banking foydalanuvchilari soni 132 millionga yetishi kutilmoqda (Juniper Research, 2021)

c) Kriptovalyutalar va blokcheyn texnologiyalarining ta'siri:

- 2021 yil oxiriga kelib, dunyo bo'yicha 300 million kriptovalyuta foydalanuvchilari mavjud (Crypto.com, 2022)

d) Sun'iy intellekt va mashinali o'qitishning qo'llanilishi:

- Kredit skoringda, fraud aniqlashda va mijozlarga xizmat ko'rsatishda keng qo'llanilmoqda

7. COVID-19 pandemiyasining ta'siri

- Raqamli moliyaviy xizmatlardan foydalanish keskin oshdi
- Hukumatlar tomonidan raqamli to'lovlar orqali ijtimoiy yordam ko'rsatish kengaydi
- Kontaktsiz to'lovlar ommalashdi

Demak, moliyaviy inklyuziya global miqyosda sezilarli darajada yaxshilangan bo'lsa-da, hali ham katta farqlar va muammolar mavjud. Raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar bu sohadagi asosiy harakatlantiruvchi kuch bo'lib qolmoqda. Kelajakda moliyaviy inklyuziyani yanada oshirish uchun davlat, xususiy sektor va xalqaro tashkilotlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi.

Fintech kompaniyalari quyidagi yo'nalishlarda moliyaviy inklyuziyani oshirishga hissa qo'shmoqda:

a) Mobil pul xizmatlari:

Misol: M-Pesa (Keniya)

2007 yilda ishga tushirilgan

2023 yilga kelib 51 million faol foydalanuvchiga ega

Keniyada kattalar orasida moliyaviy inklyuziya darajasini 2006 yildagi 26% dan 2021 yilga kelib 83% ga oshirdi

b) Mikrokreditlash platformalari: Misol: Ant Financial (Xitoy)

2015 yilda 3-1-0 kreditlash modelini ishga tushirdi (3 daqiqa ariza topshirish, 1 sekund qaror qabul qilish, 0 inson aralashuvi)

2020 yilga kelib 29 million kichik va mikro korxonalarga kredit bergan

c) Raqamli banklar: Misol: Nubank (Braziliya)

2013 yilda tashkil etilgan

2023 yilga kelib 75 million mijozga ega

Braziliyada bank xizmatlaridan foydalanmaydigan aholining 5% ini bank tizimiga jalb qildi

An'anaviy banklarning moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi roli

An'anaviy banklar quyidagi strategiyalar orqali moliyaviy inklyuziyani oshirmoqda:

a) Agent banking modeli: Misol: Equity Bank (Keniya)

2010 yilda agent banking modelini joriy etdi

2022 yilga kelib 54,000 dan ortiq agentlar orqali xizmat ko'rsatmoqda

Qishloq hududlarida moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini 62% ga oshirdi

b) Mobil banking ilovalarini ishlab chiqish: Misol: State Bank of India (YONO ilovasi)

2017 yilda ishga tushirilgan

2023 yilga kelib 100 million foydalanuvchiga ega

Bank mijozlari sonini 25% ga oshirdi

c) Maxsus moliyaviy mahsulotlar: Misol: Grameen Bank (Bangladesh)

Mikrokredit dasturi orqali 9 million qarzdorga xizmat ko'rsatmoqda

Qarzdorlarning 97% ayollar

Qashshoqlik darajasini 20% ga kamaytirgan

Fintech va banklarning hamkorlik modellari

a) Bank-as-a-Service (BaaS): Misol: solarisBank (Germaniya) va Alipay Europe hamkorligi

solarisBank o'z bank litsenziyasi va infratuzilmasini taqdim etadi

Alipay Europe Yevropa bozorida to'lov xizmatlarini taklif qiladi

Natijada Xitoylik sayyohlar va talabalar uchun moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyati kengaydi

b) Ochiq banking API: Misol: BBVA API Market

2017 yilda ishga tushirilgan

1000 dan ortiq fintech kompaniyalari bilan hamkorlik

Yangi innovatsion moliyaviy mahsulotlarni yaratish imkoniyatini bermoqda

Moliyaviy inklyuziyani oshirishdagi to'siqlar

a) Raqamli infratuzilmaning yetishmasligi b) Moliyaviy savodxonlikning pastligi c) Regulyativ to'siqlar d) Ma'lumotlar xavfsizligi va maxfiylik muammolari

Fintech kompaniyalari va an'anaviy banklarning qiyosiy afzalliklari

- Innovatsion texnologiyalardan foydalanish
- Moslashuvchanlik va tezkorlik
- Past operatsion xarajatlar

An'anaviy banklar:

- Keng mijozlar bazasi va ishonchlilik
- Moliyaviy resurslarning ko'pligi
- Regulyativ tajriba
- Moliyaviy inklyuziyani oshirishda fintech va banklarning o'zaro ta'siri

Raqobat:

- Yangi mijozlar uchun kurash
- Xizmat narxlarining pasayishi
- Innovatsiyalarning tezlashuvi

Hamkorlik:

- Texnologik imkoniyatlar va moliyaviy resurslarning birlashishi
- Yangi bozor segmentlariga kirish
- Regulyativ talablarni bajarish imkoniyati
- Hukumatlarning roli
- Qulay regulyativ muhitni yaratish
- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish
- Moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini amalga oshirish
- Kelajak tendensiyalari
- Sun'iy intellekt va mashinali o'qitishning keng qo'llanilishi
- Blockchain texnologiyasining joriy etilishi
- Biometrik identifikatsiya tizimlarining rivojlanishi
- Raqamli valyutalarning ommalashuvi

Moliyaviy inklyuziyani oshirish global ahamiyatga ega vazifa bo'lib qolmoqda.

Fintech kompaniyalari va an'anaviy banklar bu jarayonda muhim rol o'ynamoqda.

Asosiy xulosalar:

- Fintech kompaniyalari innovatsion yechimlar orqali moliyaviy xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirmoqda
- An'anaviy banklar o'z tajribasi va resurslaridan foydalanib, moliyaviy inklyuziyani oshirishga hissa qo'shmoqda
- Fintech va banklar o'rtasidagi hamkorlik yangi imkoniyatlar yaratmoqda
- Hukumatlarning qo'llab-quvvatlashi moliyaviy inklyuziyani oshirish uchun muhim ahamiyatga ega

Tavsiyalar:

- Fintech kompaniyalari va banklar o'rtasidagi hamkorlikni yanada kuchaytirish
- Moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini kengaytirish
- Raqamli infratuzilmani rivojlantirish uchun investitsiyalarni ko'paytirish

- Regulyativ muhitni takomillashtirish va moslashuvchan qilish
- Maxsus moliyaviy mahsulotlarni ishlab chiqishni rag'batlantirish
- Kelajakda moliyaviy inklyuziyani yanada oshirish uchun fintech kompaniyalari, an'anaviy banklar, hukumatlar va xalqaro tashkilotlarning birgalikdagi sa'y-harakatlari talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S., & Hess, J. (2022). The Global Findex Database 2021: Financial Inclusion, Digital Payments, and Resilience in the Age of COVID-19. World Bank Publications.
2. GSMA. (2021). State of the Industry Report on Mobile Money 2021. GSM Association.
3. International Finance Corporation (IFC). (2021). Women and Digital Financial Services in Sub-Saharan Africa: Understanding the Challenges and Harnessing the Opportunities. World Bank Group.
4. Sahay, R., von Allmen, U. E., Lahreche, A., Khera, P., Ogawa, S., Bazarbash, M., & Beaton, K. (2020). The Promise of Fintech: Financial Inclusion in the Post COVID-19 Era. International Monetary Fund.
5. Deloitte. (2019). The future of banking: The empowered customer. Deloitte Insights.
6. McKinsey Global Institute. (2015). The power of parity: How advancing women's equality can add \$12 trillion to global growth. McKinsey & Company.
7. Suri, T., & Jack, W. (2016). The long-run poverty and gender impacts of mobile money. *Science*, 354(6317), 1288-1292.
8. World Bank. (2018). The Little Data Book on Financial Inclusion 2018. World Bank Group.
9. Alliance for Financial Inclusion (AFI). (2021). Lessons on Enhancing Women's Financial Inclusion Using Digital Financial Services (DFS). AFI Special Report.
10. OECD. (2020). Advancing the Digital Financial Inclusion of Youth. OECD Publishing.